www.adalefyayinevi.com
ISBN 978 605 146 606 4
9 786051 466064

Mesdaşlar Cad. No:10/B
Sıhhiye / ANKARA
Tel: 0.312 231 17 06
Tel: 0.312 231 17 04
Tel: 0.312 229 92 07
Faks: 0.312 231 77 04
adalet@adalefyayinevi.com

Tavsiye Edilen Sana Piyasa KDV Dahil
000,00₺

İNSAN ONURU ve İNSANA SAYGI SEMPOZYUMU

25 Nisan 2019, Antalya

ANTALYA BİLİM ÜNİVERSİTESİ
KARŞILAŞTIRMALI HUKUK UYGULAMA
ve ARAŞTIRMA MERKEZİ

İNSAN ONURU ve İNSANA SAYGI SEMPOZYUMU

25 Nisan 2019, Antalya

EDİTÖRLER
Doç. Dr. Sezgin Seymen ÇEBİ
Araş. Gör. Kerem ÖZ

ANTALYA BİLİM ÜNİVERSİTESİ
KARŞILAŞTIRMALI HUKUK UYGULAMA
ve ARAŞTIRMA MERKEZİ

İNSAN ONURU
ve
İNSANA SAYGI
SEMPOZYUMU

ANTALYA BİLİM ÜNİVERSİTESİ
KARŞILAŞTIRMALI HUKUK UYGULAMA
ve ARAŞTIRMA MERKEZİ

İNSAN ONURU
ve
İNSANA SAYGI
SEMPOZYUMU

25 Nisan 2019, Antalya

EDİTÖRLER

Doç. Dr.
Sezgin Seymen ÇEBİ

Araş. Gör.
Kerem ÖZ

ADALET YAYINEVİ
Ankara - 2019

ADALET BASIM YAYIM DAĞITIM SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.

İnsan Onuru ve İnsana Saygı Sempozyumu
Editörler: Sezgin Seymen Çebi - Kerem Öz

Hukuk Yayınları Dizisi – 2530

Birinci Baskı : Aralık, 2019

ISBN : 978 – 605 – 300 – 913 – 9

ADALET YAYINEVİ

Merkez
Strazburg Caddesi No: 10/B Sıhhiye-Ankara
Tel : (0312) 231 17 00
Fax : (0312) 231 17 10

İstanbul Şube
Mustafa Kemal Caddesi No: 60/C
(Anadolu Adliyesi Karşısı) Kartal-İstanbul
Tel : (0216) 305 72 81

Dağıtım
Strazburg Caddesi No: 17/B Sıhhiye-Ankara

Bursa Şube
Bursa Adliye Sarayı Zemin Kat Bursa

: adalet.com.tr – adaletyayinevi.com
: adalety@adaletyayinevi.com
: facebook.com/adaletyayinevi
: twitter.com/adaletyayinevi

Sayfa Tasarımı:
Nimet Yıldız

Kapak Tasarımı:
Yasin Özbudak

Baskı:
Salmat Basım Yayım Ambalaj San. Tic. Ltd. Şti.
Sertifika No: 26062
Tel: (0312) 341 10 24 - Ankara

AKADEMİK DANIŞMA HEYETİ

Prof. Dr. Murat SEZGİNER
Antalya Bilim Üniversitesi

Doç. Dr. Halit YILMAZ
Antalya Bilim Üniversitesi

Doç. Dr. Melek BİLGİN YÜCE
Antalya Bilim Üniversitesi

Dr. Öğr. Ü. Altan HEPER
Özyeğin Üniversitesi

Dr. Öğr. Ü. Tanju Oktay YAŞAR
Antalya Bilim Üniversitesi

ANTALYA BİLİM ÜNİVERSİTESİ

İNSAN ONURU ve İNSANA SAYGI

BİRİNCİ OTURUM

OTURUM BAŞKANI

Prof. Dr. Dr. h.c. Yener ÜNVER

KONUŞMACILAR

Prof. Dr. Harun TEPE: İnsan, İnsan Onuru ve İnsan Hakları

Prof. Dr. Yusuf Mehmet ÖRNEK: İnsan Onurunu Anlamak

Prof. Dr. Mesut UYAR: Savaş ve İnsan Onuru

Dr. Üner BEKÖZ: İnsan Hakları ve Su

Prof. Dr. Ahmet Nizamettin AKTAY: İş Hukukunda İnsanî Yaklaşımlar

AKADEMİK DANIŞMA HEYETİ

Prof. Dr. Murat SEZGİNER
Doç. Dr. Halit YILMAZ
Doç. Dr. Melek YÜCE
Dr. Öğr. Ü. Altan HEPER
Dr. Öğr. Ü. Tanju Oktay YAŞAR

ORGANİZASYON KOMİTESİ

Araş. Gör. Kerem Öz
Araş. Gör. Olgu Özdemir
Araş. Gör. Bengü Öz

İKİNCİ OTURUM

OTURUM BAŞKANI

Prof. Dr. Harun TEPE

KONUŞMACILAR

Dr. Öğr. Ü. Yılmaz YURTSEVEN: Klasik Dönem Osmanlı Örfî Hukukunda Reayanın Statüsü

Doç. Dr. Sezgin Seymen ÇEBİ: Postpolitik Toplumlarda İnsan Hakları

Prof. Dr. Dr. h.c. Yener ÜNVER: İnsan Onuru Kavramının Ceza ve Tıp Hukuku Bağlamında Pozitif Hukuka Etkisi

Dr. Öğr. Ü. İnanç İŞTEN: AİHM Kararları Işığında İşkence Yasağı ve Türk Ceza Hukukundaki Yansımaları

Tarih: 25 Nisan 2019
Saat: 09.45-16.15
Yer: Antalya Bilim Üniversitesi Konferans Salonu

İletişim: Medine Dinç Öztürk
Tel.: +90 242 245 03 96
E-Posta: abuccls@antalya.edu.tr

Not: Sempozyuma katılım ücretsiz olup, önkayıt gereklidir.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER 7
SUNUŞ 9
AÇILIŞ KONUŞMALARI 13

BİRİNCİ OTURUM

İnsan, İnsan Onuru ve İnsan Hakları 19
Prof. Dr. Harun TEPE

İnsan Onurunu Anlamak 35
Prof. Dr. Yusuf Mehmet ÖRNEK

Savaş ve İnsan Onuru 45
Prof. Dr. Mesut UYAR

İnsan Hakları ve Su 53
Dr. Üner BEKÖZ

İnsan Onuru Kavramının Ceza ve Tıp Hukuku Bağlamında
Pozitif Hukuka Etkileri 63
Prof. Dr. Dr. h.c. Yener ÜNVER

BİRİNCİ OTURUM - SORU-CEVAP 81

İKİNCİ OTURUM

İş Hukukunda İnsanî Yaklaşımlar 105
Prof. Dr. Ahmet Nizamettin AKTAY

Klasik Dönem Osmanlı Örfî Hukukunda Reayanın Statüsü 113
Dr. Öğr. Ü. Yılmaz YURTSEVEN

Postpolitik Toplumlarda İnsan Hakları 123
Doç. Dr. Sezgin Seymen ÇEBİ

AİHM Kararları Işığında İşkence Yasağı ve Türk Ceza Hukukundaki Yansımaları 133
Dr. Öğr. Ü. İnanç İŞTEN

İKİNCİ OTURUM - SORU-CEVAP 150

KAPANIŞ KONUŞMASI 167

KLASİK DÖNEM OSMANLI ÖRFÎ HUKUKUNDA REAYANIN STATÜSÜ

Dr. Öğr. Ü. Yılmaz YURTSEVEN[*]

Teşekkür ediyorum Sayın Başkan. Ben sözlerime, üç ay önce kaybettiğimiz Hukuk Fakültemiz Dekanı sevgili ağabeyim, hocam, Prof. Dr. İbrahim Dülger Hocamızı saygıyla ve rahmetle anarak başlamak istiyorum. Ruhu şad olsun diyorum.

Benim çalışma alanım, Hukuk Tarihi. Hukuk Tarihi üzerine çalışmalar yapıyorum. Dolayısıyla bu nazik davetiniz için teşekkür ederim. Hukuk tarihimizde insan onuru ve insan haysiyeti gibi kavramlar hukukî statü bakımından ne durumdaydı? Birkaç başlık altında bunlar üzerinde kısa değerlendirmeler yapmaya çalışacağım müsaadenizle.

Bizim tarihimize baktığımızda, evet, Türklerin yaklaşık dört bin veya beş bin yıla tarihlendirildiği söylenir. Türkler son bin yılda Müslüman. Onuncu yüzyıldan itibaren de İslam hukukunu kabul ettikleri bir döneme, dokuzuncu, onuncu yüzyıla tekabül eden 1926 hukuk devrimimize kadar sürer.

İslam-Osmanlı hukukuna baktığımızda, Osmanlı hukuku aslında İslam hukukunun orijinal bir uygulama şekline dönüşmüştür. Osmanlılar Şer'î İslam hukukunu örfî hukukla, -kendilerinin icadı olmamakla birlikte- daha da zenginleştirmişlerdir.

Şer'î hukuk nedir, örfî hukuk nedir sorularını kısaca cevaplayacak olursak, Şer'î hukuk İslam hukukunu ifade eder ve temel kaynakları Kur'an yani kitap, Hz. Peygamber'in sünneti ve İcmâ adını verdiğimiz insanî çabayla oluşmuş bir hukuk sistemidir. Kıyası da ilave ederiz fakat pek çok hukukçu kıyası genel olarak zaten bir içtihat faaliyeti olarak değerlendirir. Örfî hukuk ise Şer'î hukukun çiz-

[*] Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

miş olduğu sınırlar çerçevesinde İslam hukukunda siyasî otoritenin yarattığı hukuktur. Örfî hukukun Şer'i hukuka uygun olması beklenir. Ancak zaman zaman siyasî otoritelerin Şer'î hukuku zorlayacak bazı düzenlemeler yaptığı da vâkîdir. Osmanlı Devleti'nde de bu tür uygulamalar vardır. Örfî hukuk Osmanlı Devleti'nde kanunnameler, adaletnameler, padişah düzenlemeleri şeklinde ortaya çıkmıştır.

Osmanlı Devleti'nde insanın korunması meselesi önemlidir: Özellikle klasik dönemde reayanın korunması siyasi otorite tarafından önemsenmiştir. Reaya kimden korunacaktır? Reayanın can ve mal güvenliği devlet için önemlidir; çünkü tipik bir tarım imparatorluğu olan Osmanlı Devleti'nde reaya, üretimi ve dolayısıyla devletin finansmanını sağlayan ana kaynaktır. Bu sebeple reaya, özelikle yönetici sınıfın baskı, tahakküm, keyfi yönetim ve hatta zulmünden korunmalıdır. Bu noktada reayanın siyasî otoriteyi temsil eden yönetici sınıftan korunması maksadıyla çıkarılmış birtakım adaletnamelerden bahsedebiliriz. Bunların en çok yayınlandığı dönem de Kanunî Sultan Süleyman dönemidir. Adaletnameler yeni olgular değildir. I. Süleyman'dan önce de adaletnameler çıkarılmıştır. Hatta ilk olarak üçüncü sultan I. Murad döneminde buna benzer bazı düzenlemelerin yapıldığı, bir çeşit ferman olarak değerlendirilebilecek bu düzenlemelerin halka, reayaya ve yönetime yönetici kitleye duyurulduğuna dair bilgilerimiz var. Adaletnameler önemli. Çünkü adaletnameler doğrudan reaya adını verdiğimiz yönetilen kitlenin, ki bunun içerisinde köylü, çiftçi, reaya, esnaf, zanaatkar, şehirde, köyde yaşayan ve yönetici sınıfın dışında kalan herkes yer almaktadır.

İslam-Osmanlı hukukunun temel ilkelerinden bir tanesi, devletten adalet isteme hakkıdır. Teorik olarak devletten adalet isteme hakkı, Osmanlı Devleti'nde daha da kurumsallaşmıştır. Reayanın her kim olursa olsun, dilekçe ile siyasal otoriteden adalet talep etme hakkına sahip olması, bizzat padişahın divanından adalet isteme hakkının var olmasını ifade eder. İslam hukuku ve beraberinde Osmanlı hukuku, modern Batı hukuk sistemlerinin Aydınlanma felsefesiyle birlikte düşünmeye ve tartışmaya başladığı birtakım kavramları en erken döneminden itibaren kurumsallaştırmıştır. Özellikle

ceza hukukunun evrensel ilkeleri olarak tanımladığımız "*kanunsuz suç ve ceza olmaz*" kuralı, "*masumiyet karinesi*", "*aleyhte bozma yasağı*", "*şüphenin sanığın lehine yorumlanacağı*", "*doğal yargıç ilkesi*", "*yargıda eşitlik*" ve "*cezaların kişiselliği*" gibi ilkelerin en başından beri birkaç küçük istisna ile beraber İslam hukukunda var olduğunu, Osmanlıların da buna riayet ettiklerini ve hatta kurumsal olarak adaletnamelerle desteklediklerine tanık oluyoruz.

Herhangi bir Osmanlı reayası, müslüman ya da gayrimüslim olmasına bakılmaksızın, devletin en tepesinden, bizzat padişahın divanı olan Divan-ı Hümayun'dan adalet talep etme veyahut davasını oraya doğrudan götürebilme hakkının teorik olarak var olması, Osmanlı Devleti'ni kendi çağdaşlarından ayıran önemli bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır.

Elbette birtakım kurucu babalar hakkında pek çok rivayetler anlatılmaktadır. Osman Bey'in mürşidi ve aynı zamanda kayınpederi olan, bir anlamda devletin fikir babası olarak görülen Türkmen Şeyhi Edebalı'ya atfedilen bir söz vardır: "*İnsanı yaşatın ki devlet yaşasın*." Bu ilke özde sembolik anlamlar ifade etmekle birlikte, aslında bugünkü insan onuru meselesini özetlemeye yeter. Fakat uygulama her zaman böyle olmuş mudur? Kuşkusuz her yerde uygulamanın mükemmel olmasını bekleyemezsiniz. İnsan dediğimiz yaratık melek değildir. Osmanlılar da kanatsız melekler değildir. Dolayısıyla insanın olduğu her yerde istismarın olması muhtemeldir.

Osmanlı'da toplumsal sınıflara geçmeden önce bir defa, temelini oluşturan toprak sisteminin niteliği itibariyle, Osmanlı Devleti'nin bir tarım ve fetih toplumu olduğunu söylemek gerekir. Fetihler tükendikten sonra temel üretici olarak çiftçinin yani reayanın, dolayısıyla insanın değerinin ne durumda olduğunu, toprak üzerinde yaşayan ve toprağı işleyen insanın statüsünü gözlememiz lazım. Osmanlı'da toprak ya mülk arazidir ya vakıf arazidir ya da tımar arazisidir. Mülk arazi bildiğimiz, kuru mülkiyetin sahibine ait olduğu arazidir. Vakıf arazisi, bildiğimiz vakıflara ait olan arazilerdir. Ancak toprağın önemli bir bölümünü oluşturan tımar arazisi ise Selçuklulardan kalma ikta sistemi ile karşımıza çıkan, kuru mülkiyetin devlete ait olduğu, toprağın işletilmesinin sipahi adını verdiği-

miz birtakım devlet görevlileri nezdinde halka bırakıldığı, yani üzerinde yaşayan halka bırakıldığı topraklardır.

Osmanlı tımar sistemindeki toprağı işleyen çiftçi reaya ile Orta Çağ Avrupa feodalizminin servajını kıyasladığınızda, tımar sistemini Asya tipi üretim tarzı şeklinde dar kalıplara sokmanın çok isabetli değerlendirmeler olmadığını söylememiz gerekiyor. Bunları güzelleme yapmak için söylemiyoruz. Elimize geçmiş olan mahkeme kayıtları ve özellikle 15. yüzyılın başlarından itibaren tutulan tahrir defterleri bu düşüncelerimizi doğrulamaktadır. Tahrir defterleri bir çeşit istatistiklerdir. Bölge bölge sancaklarda tutulur. Tahrir defterlerine baktığımızda tımar rejimi üzerinde oturan ve toprağı işleyen köylü reayanın hukukî statüsünün, özellikle devşirme kul sistemi kabul edildikten sonra yönetici sınıfa göre hukukî anlamda teorik olarak çok daha iyi olduğunu gözlemliyoruz. Ancak kuşkusuz uygulama her zaman bu şekilde olmamıştır.

Tımar sisteminde bildiğiniz gibi, toprak fethedildikten sonra, arazi tahriri yapılacağı zaman devlet birtakım görevlilere, bunlar da daha çok asker olabilir, toprağın işlenme görevini tevdi eder. Bu görev karşılığında sipahi, toprakta yaşayan çiftçinin toprağı sağlıklı işlemesinden, vergilerin adil ve düzenli toplanmasından sorumlu ve aynı zamanda orduya asker beslemekle yükümlüdür. Kendisi de zaten genellikle askerdir. Ancak sipahinin Batı feodalizminde olduğu gibi hiçbir şekilde reaya üzerinde yasama, yürütme ya da özellikle yargıya ilişkin yetkileri bulunmamaktadır. Hiçbir şekilde sipahi ile reaya arasında yargısal anlamda bir eşitsizlik söz konusu olamaz. Her halükârda yargıyı oluşturan mahkeme başkentten görevlendirilir ve bu yargıç, -o zamanki adıyla kadı- doğrudan bir sipahi ile bir köylüyü aynı mahkemede yargılayabilir. Oysa Batı feodalizminde böyle bir şey görülemez. Çünkü Batı feodalizminde sınıf ayrılığı köylüler ve soylular –asiller- şeklinde oluşmuştur. Osmanlı Devleti'nde ise bir sınıf toplumu ya da sanayi devrimi sonrasında olduğu gibi burjuvazi ya da işçi sınıfı şeklinde bir sınıf toplumu oluşmamıştır. Bu durumun ilerleyen dönemlerde, özellikle Cumhuriyetimize yansıyan dönemlerde birtakım açmazlarının olduğu, kimi sorunları beraberinde getirdiğini söylemek zorundayız.

Fakat tarihsel dönemleri, tarihsel olguları kendi koşullarıyla değerlendirmek zorunluluğumuz vardır. Feodal sistemle tımar rejimini karşılaştırdığımızda, feodal topraklar kesin olarak bu feodal toprağın mülkiyetine sahip olan lordun egemenliğindedir. Bir başka lord ya da kral, bu derebeyinin toprağı üzerinde yaşayan servaj hakkında herhangi bir hak iddia edemez. Bir başka federatif lordun içişlerine karışamaz. Oysa Osmanlı tımar sistemine baktığımızda, tımar üzerinde yaşayan reaya, evet o toprağa kaydedilir. Ancak hiçbir şekilde sipahi, reaya üzerinde bir toprak ağası olarak nitelendirilemeyeceği gibi –küçük idarî para cezaları dışında- yargısal faaliyette bulunma ya da birtakım cezalandırma yetkilerini elinde tutma hakkında sahip değildir, olmamıştır.

Toprak sisteminin 16. yüzyılın sonlarından itibaren bozulmaya başlaması, Osmanlı Devleti için çöküşün de başladığı dönemi ifade eder. Elbette birtakım münferit olaylar ve farklı bazı toprak yönetimi uygulamaları ortaya çıkmıştır. 18. yüzyılın başlarından itibaren miri arazi sisteminin bozulmasıyla beraber arazilerin yarı-feodal sisteme dönüşme süreci başlamış, sipahiler 19. Yüzyılda artık birer âyâna dönüşmüşlerdir. Paralel olarak, *Ortakçı kullar* ile *Çeltükçü (çeltikçi) reaya* adını verdiğimiz grupların, 16. yüzyıl öncesinde sahip oldukları veya sahip olamadıkları haklar bakımından statülerinin neredeyse servaja yaklaştığını da ifade etmek zorundayız.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Osmanlı toplumunda Batı tipi bir sınıf sistemi söz konusu olmamıştır. Toplum, askerîler ve saray hizmetleri dediğimiz yönetici sınıfın dışında reaya olarak adlandırılır. Reayanın içerisine toprağı işleyen çiftçi, nerede yaşadığına bakılmaksızın zanaatkar, esnaf, herkes dahildir. Reaya ile yönetici sınıf arasında bazı katı duvarların olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı kanunnamelerine, özellikle Kanunî'nin Teşkilat Kanunnamesi'ne baktığımızda, "*Raiyet oğlu raiyettir*" der. Yani reayadan yönetici sınıfa geçmenin güçleştirildiği bir dönemden bahsediyoruz. Fakat reayayı da yönetici sınıfın zulmüne karşı korumaya çalışan bir adalet sistemi oluşturulmaya çalışılmıştır.

Fatih döneminden itibaren devşirme kul sisteminin kurumsallaşmasıyla birlikte reayanın hukukî statüsü devşirmeler lehine daralmaya başlamıştır. Fatih devrinde kul sistemi kural haline gelmiş

ve bir çeşit özgür köleler sınıfı yaratılmıştır. Acemi oğlanlar ocağına alınan Hristiyan çocukları Müslüman Türk kültürüne göre yetiştirirler. Silaha yetenekli olan güçlü ve sağlam yapılı çocuklar orduya ayrılır. Kaleme veya bürokraside hizmet etmeye yetenekli olan çocuklar ise kalemiye sınıfına, bürokrasiye ya da saray hizmetine alınırlar. Sivil ya da asker devşirme kullar, vezîriâzam bile olabilirler.

"*Devşirme kul sisteminden yükselmiş olan bir bürokrat ile örneğin, doğuştan Müslüman reayadan gelen ve bir şekilde savaşta başarı göstermiş bir kişi arasında ne fark vardır?*" Osmanlı Devleti'nde yüksek bürokrasi içerisinde yer alan Müslüman Türk kökenli veya Müslüman kökenli diyelim, çünkü etnik sistem henüz gelişmemiştir; bir bürokratın yargılanmadan infazı mümkün değildir. Bu noktada sorun Fatih'in Çandarlı Halil Paşa'yı idam ettirmesiyle başlamıştır. Kaldı ki zaten Fatih Çandarlı'yı yargılamıştır da. Ancak Fatih'in Çandarlı'yı idam ettirmesi ciddi bir bürokratik ve toplumsal tepkiyi beraberinde getirmiştir.

Devşirme kul kökenli bürokratların mukadderatlarının siyasal otoritenin, dolayısıyla padişahın iki dudağının arasında olması insanî anlamda ciddi bir sorun oluşturabilir. Zaten tartışılacak noktalardan bir tanesi de çocukların daha çocuk yaşta ailelerinden alınıp devşirme haline getirilmesidir. Bunu eleştirenler vardır. Fakat bu uygulamayı doğrudan eleştirmek dönemin koşullarına göre çok da mümkün değildir. Çünkü çoğu hıristiyan ailenin çocuklarını bilerek ve isteyerek verdiklerine dair kanıtlar vardır. İnsandan yararlanma ya da yetenekten yararlanma düsturu burada biraz daha etkin olmuştur diyebiliriz.

Konumuzla ilgili önemli meselelerden bir tanesi, İslam-Osmanlı hukukunda kölelik meselesidir. Kölelik eski hukuk sistemlerinin hepsinde vardır. Hatta 20. yüzyıla kadar köleliğin fiilen ve resmen devam ettiğine tanık oluyoruz. Önceki oturumlarda sayın konuşmacılar gayet anlaşılır bir şekilde açıkladılar; 21. yüzyılda adı konmamış köleliklerin hala devam ettiğini de biliyoruz.

İslam hukukuna baktığımızda gerek Kur'an'da gerek sünnette kölelikten söz ediliyor. İslam hukuku köleliğin ortaya çıkış sebep-

leri azaltarak savaş esirliği ve köle anneden doğuma indirgemiştir. Ancak özellikle beşinci halife Muaviye döneminden itibaren köleliğin kaldırılmasına yönelik herhangi bir teşebbüse rastlanılmıyor. Oysa ne Kur'an'da ne de sünnette köleliğin kaldırılmasına engel olabilecek herhangi bir hüküm yoktur. Üzülerek belirtmek gerekir ki eski gelenek ya da statü aynen devam etmiştir. Buna bağlı olarak kölelik sanki İslam hukukunun bir kurumuymuşçasına yüzyıllardır anlatılmaya devam ediliyor. Açıkçası âcizane bir hukuk tarihi çalışanı veyahut hasbelkader akademisyen olarak ben öğrencilerime hala İslam hukukunda kölelik anlatmaktan ar duymaktayım. 21. yüzyılın dünyasında bu insanlık dışı uygulamayı halen İslam-Osmanlı hukukunda vardır diye anlatmaktan utanç duyduğumu ifade etmeliyim. Halen fıkıh kitaplarında kölelik uzun uzun anlatılmaya devam ediliyorsa, burada gerçekten İslam hukukçusuyuz diyenlerin başlarını ellerinin arasına alıp düşünmeleri gerektiğine inanıyorum.

Kadın meselesi ayrı bir konumuz. İslam hukuku kadına ilişkin devrimsel nitelikte yenilikler getirmiştir. Hz. Peygamber'in kadınlara ilişkin düşüncelerini, tutumunu ve uygulamalarını, Kur'an'ın kadına ilişkin hükümlerini o dönemin koşullarıyla değerlendirmeye kalktığınızda ciddi bir devrimden söz etmek gerekir. Ancak Hz. Peygamber'in vefatı ve arkasından dört halife döneminin ardından Muaviye dönemi ile birlikte Arap İslam toplumu, tabiri caizse, fabrika ayarlarına hemen dönüvermiştir. Kuşkusuz bu anlayış tüm İslam kültürüne de aynı şekilde yansımıştır. Bugün bile kadın ile ilgili İslam hukuku adına konuşan pek çok insanın, -üzülerek söylüyorum acizane fikrimdir katılmak zorunda değilsiniz- ciddi sorunlarının, ciddi hatalarının olduğuna inanıyorum. Kadın meselesini halledebilmiş bir toplum olamadık hala. Hatta bunu 1926 Hukuk Devrimimize rağmen, ki İslam hukuk tarihinde bir ilktir 1926 Hukuk Devrimimiz, Cumhuriyetimizin kadına vermiş olduğu değeri ve statüyü düşündüğümüzde, bugünün dünyasında İslam hukuku için bile kadınla ilgili sorunu halledememiş olmak, kabul edilebilir bir durum değildir. Şahsî düşüncelerimdir ve bu düşüncelerimi de gelişigüzel veyahut ken-

di içimden geldiği için söylemiyorum. Yapmış olduğum âcizane araştırmalarım ve çalışmalarım neticesinde Kur'an veya sünnette, İslam hukukunun temel kaynaklarında kölelik ve kadına ilişkin tutumun daha iyileştirilmesinin önünde herhangi bir engel olmadığını biliyorum. Bu engel yalnızca kafalardadır.

Köleliği, açıkça söylemek gerekirse, doğrudan kaldıran Cumhuriyetimizdir. 1926 Hukuk Devrimimiz ile birlikte bizim tarihimizde hukukî statü olarak kölelik ortadan kalkmıştır. Şunu söyleyebiliriz: Elbette bizim tarihimizde, Batıda olduğu gibi, örneğin Kuzey Amerika'da Avrupalıların yaptığı gibi bir kölelik anlayışı söz konusu olmamıştır. Buna dair mahkeme kayıtlarımız son derece zengindir. Divan-ı Hümayun ve Şeriye Mahkemeleri kayıtlarına baktığımızda bunlara dair örnekler görebiliyoruz. Bizde köleliğin gerçekten resmen kalkmış olması Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, 1876 Kanun-i Esasi ve Kanun-ı Esasi'de 1909 yılında yapılan değişikliklere rağmen ancak 1926 Hukuk Devrimimizle tamamen ortadan kaldırılabilmiştir. Bir defa *cariyelik* diye bir kavramın, hatta tırnak içinde ve yüzüm kızararak söylüyorum *odalık* adı altında genç kadınların, genç kızların son derece insanlık dışı cinsel amaçlarla kullanılıyor olduğunu söylemek zorundayız. Bu da insan onuru için düşünülmesi gereken önemli bir sorundur.

Sözlerimi genelde eleştirel kavramlarla değerlendirmeye çalışıyorum. Ancak şunu ifade etmeliyiz: Son yıllarda bizde bir eski tarihimizi ve eski devletimizi olağanüstü yüceltme çabası var. Kuşkusuz bu bizim tarihimiz ve her şeyiyle kabul edeceğimiz bir tarihtir. Elbette gurur duyacağımız çok yönü vardır. Ancak şunu gözden kaçırmamalıyız: İnsanın olduğu her yerde suiistimal vardır. Osmanlı Devleti de kanatsız meleklerden oluşmuyordu.

Osmanlı Hukuku kapsamlı, geniş bir hukuk sistemidir. İslam hukukunun en geniş ve en gelişmiş uygulamasını ifade eder. Ancak özellikle kölelik ve kadın gibi konularda, 17. yüzyıl sonrası yaşadığımız gelişmelere baktığımızda, bu konularda sınıfta kaldığımızı kendi adıma ifade etmeyi borç bilirim.

İnsanlık onuru meselesini kendi tarihimizde bu kadar kısa sürede anlatmak kuşkusuz mümkün değildir. Birtakım konu başlıklarıyla ifade etmeye çalıştım. Özellikle feodalizm ve Osmanlı toprak sistemi konusu, kanaatimizce çok incelenmeye değer bir alandır. Çünkü, bizim toprak sistemimizi özellikle Batı feodalizmine benzetmeye çalışan çok fazla araştırmacı var. Gerek yurtdışında gerekse Türkiye'de. Oysa öylesine zengin bir arşivimiz var ki, durumun hiç de öyle olmadığını ifade etmek zorundayız.

Beni dinleme sabrınız için teşekkür ediyor, saygılar sunuyorum.